

Otevřený dopis lesníků, přírodovědců a univerzitních učitelů ministrovi životního prostředí

Vážený pane ministře,

podle veřejně dostupných informací došlo ke konci rok 2011 ke zpomalení příprav zákona o Národním parku Šumava (dále jen NPŠ). Tím bylo zdrženo i předání, projednání a přijetí tohoto dokumentu v českém parlamentu. Podmínky pro racionální dohodu se však v posledních měsících uplynulého roku zlepšily. Po zveřejnění většího počtu nových publikací a po výroční bilanci aktivit nové Správy NPŠ jsou totiž již k dispozici číselná data objektivně svědčící o vývoji kůrovcové kalamity, která svým plošným rozsahem a mezinárodním významem nemá jinde v Evropě obdobu. Na podkladě znalosti faktického stavu a s ohledem na dlouhodobé poznatky v našich oborech považujeme proto za nezbytné zaujmout odborné stanovisko k různorodým teoriím a politickým aktivitám, které mohou být příčinou zdržování přípravy zákona o NPŠ.

Šumava je ve své přírodní podstatě lesnatá krajina, jejíž ochranný režim byl obecně a celkem výstižně popsán při vzniku národních parků na bavorské i české straně tohoto pohoří. Podle reálného pojetí autorů nařízení vlády č.163 z roku 1991 měl NPŠ k prospěchu společnosti udržovat stávající přírodní hodnoty a postupně zvyšovat diverzitu i na ploše rozsáhlých stejnověkých smrkových monokultur, jejichž evidentní slabostí byla malá odolnost k vichřicím a neschopnost bránit se fytofágům. K tomuto cíli směřoval téměř desetiletý management NPŠ ředitele I. Žlábka v letech 1994–2002, ale v následujících letech došlo k neuvážené změně této koncepce a k aplikaci ideje bezzásahovosti, která ponechala plošně převažující kulturní lesy i po jejich narušení vichřicemi napospas kalamitně se rozmnožujícím lýkožroutům.

Objektivní letecké a satelitní snímkování i plošná, dlouho před veřejností zatajovaná lesnická inventarizace, ukazují topografický střed Šumavy jako prostor bez vzrostlého zeleného lesa, který je na všech stranách obklopen prosychajícími porosty. Tzv. „zelená střecha Evropy“ se tak paradoxně stala největším bezlesím na původně lesní půdě. S miliony vzrostlých stromů zanikla patrovitá struktura a biodiverzita ekosystémů v nadzemním i půdním prostoru a byly narušeny klimatické, hydrologické, půdoochranné a ekologické funkce, o kterých věrohodně vypovídají fyzikogeografické a biologické obory. Směrem od hřebenů do nižších poloh se mění krajinný ráz celé Šumavy a nepříznivě jsou ovlivněny všechny návazné sociokulturní procesy v tomto pohoří.

Vědomi si této situace, jsme se jako „nezávislí“ odborníci z českých vysokých škol a vědeckých ústavů v minulých měsících setkávali na osobních konzultacích, veřejných konferencích nebo v souvislosti s připravovanými publikacemi. Jsou mezi námi specialisté z různých oborů, které souvisejí s výzkumem, řízením a ochranou lesnaté krajiny, konkrétně ekologové, genetici, klimatologové, hydrologové i odborníci v typologii, pěstování, hospodářské úpravě a ekonomii lesa. Dlouhodobě se navzájem známe z různých vědeckých projektů či aktivit a nejsme tedy účelově spojeni pouze v této jediné kauze. Právě tato široká odborná zkušenost nás však dovedla k rozhodnutí zřetelně oponovat názorovému proudu, který zastává tak zvaná. "stínová vědecká rada" NPŠ.

Dovolujeme si připomenout tvůrcům chystaného zákona o NPŠ několik podstatných a opakujících se závěrů z našich setkání. Víáme, že MŽP a nová Správa tohoto národního parku se pod vedením ředitele Stráského důsledně vrací k autentickým cílům ochrany přírody na narušené Šumavě. Shrnujeme své kritické názory a dlouhodobé zkušenosti do několika zásadních odstavců:

(1) Šumava je civilizačně ozvláštněné pohoří, v němž se propojují prvky přírodní a sociokulturní. Její geografická svébytnost se utvářela v sousedství majestátních Alp a

přetrvává i po dlouhodobém geopolitickém rozdělení mezi tři suverénní státy. Pro šířící se květenu i faunu, stejně jako pro migrující lidi, byla Šumava přechodem mezi Českou kotlinou a Podunajím, pro usazené populace spíše hraničním valem. Výsledkem těchto kontrastních funkcí je směs přírodních a kulturních skutečností, které našly patřičné ocenění až při vzniku národních parků na české a bavorské straně (1970, potažmo 1991) a při zařazení české Šumavy do světové sítě biosférických rezervací UNESCO (1990). Během dvaceti let trvání NPŠ žel nebylo dosaženo důsledné shody v přeshraniční kooperaci a zonaci při ochraně šumavských krajinných, ekosystémových a sociokulturních objektů. K dispozici jsou početné, vysoce specializované vědecké informace o vybraných minerálech, jednotlivých druzích organismů či typech ekosystémů (lesy, jezera, rašeliniště), ale chybí integrující geobiologická zobecnění v krajinném měřítku. Podobně i v oborech humanitních jsou lépe sledovány jednotlivé stránky hmotné kultury (zejména ekonomické), ale chybí jejich vzájemná integrace se sociálními potřebami a duchovními tradicemi. Cesta k udržitelné koexistenci přírodních a kulturních zájmů ve velkoplošných chráněných územích bývá dlouhá, ale na české straně Šumavy je neúnosně prodlužována sporem o optimální zonaci NPŠ. Chystaný nový zákon považujeme za urgentní odbornou i politickou prioritu.

(2) Šumava již několik set let není panenskou krajinou, kde přežívají jen původní populace, společenstva a ekosystémy. V NPŠ jsou jen fragmenty původní přírody, jmenovitě na skalnatých vrcholech, neodvodněných rašeliništích, dně ledovcových jezer, stěnách ledovcových karů nebo v ostře zaříznutých údolích. Celé pohoří je podstatně ovlivněno lidskou rukou. Šumava není "divočinou" srovnatelnou s vrcholem nebo zapadlými údolími sousedních Alp, ani s nedostupnými oblastmi za polární hranicí nebo v exotických tropech. Vedle lidského využívání terestrických i vodních rostlin a fauny byla Šumava plošně zasažena také znečištěním atmosféry, vody a půdy a přísunem cizích mikro- a makroorganismů, šířících se frontálně nebo podél cest či z místních sídel a přistěhovaných ze vzdálených, civilizovaných oblastí. Ke klíčovému přetvoření šumavské krajiny došlo vykácením trvale osídlených enkláv, založením pastvin, lovem velkých obratlovců a hlavně přeměnou původně smíšených lesů na smrkové monokultury. Velké změny ve skladbě květeny a fauny proběhly koncem 18. století a eskalovaly v druhé půlce 19. století. V druhově a věkově jednotvárných smrčínách pak vzala za své fyzikální rozmanitost celého lesního prostředí a následně i biodiverzita všech návazných horských ekosystémů. Přírodní zvláštnosti jsou v NPŠ plošně rozptýlené a tvoří všude souvisle navazující zóny, které si žádá reálný ochranný management. Proto je namísto celospolečenského konsensusu, jenž mj. umožní překonat akutní kůrovcové a majetkové problémy a zastaví zdržování přípravy nového zákona o NPŠ.

(3) Ochrana přírody v národním parku je ve své podstatě vždy aktivní činností. Děje se buď ve prospěch nebo proti určitému procesu na vymezeném místě nebo kolem určitého objektu v chráněném území. Ani v I. zónách NPŠ nelze uplatňovat lidskou pasivitu, důslednou nečinnost či bezzásahovost. Některé povinné aktivity vyplývají z celoplošně platných zákonů v České republice. Proto chystaný zákon o NPŠ by měl umožňovat aktivní lidskou činnost na celé ploše chráněného území, například při přírodních katastrofách jako jsou vichřice, velké vody nebo požáry, nebo při invazi cizorodých organismů, nadměrném stavu spárkaté zvěře anebo přemnožení fytofágů, kteří likvidují chráněné populace rostlin aj. Proto byla a je aktivní sanace kůrovcem postižených smrčín aktem povýtce legitimním a nemůže být blokována poučkami environmentálního extrémizmu. Celoplošně potřebná jsou nápravná opatření po dřívějších lesnických a vodohospodářských chybách. Například v I. zónách NPŠ se upravují nebo odstraňují kanály, které odvodňují významná rašeliniště. Paradoxně ve stejných zónách je někdy zpochybňována lesnická aktivita ve prospěch ohrožených porostů, například lokální obnova původního genofondu smrku případně vnášení chybějících druhů dřevin. S ochrannou samozřejmostí v celém "bezzásahovém" území

probíhá každoroční regulace jelení zvěře, kterou na bavorské i české straně zoologové stahují do zimních obůrek. Správa NPŠ podporuje i v I. zóně umělou úpravu hnízdišť chráněných vzácných ptáků a uměle zarybňuje toky zasahující do přísně chráněných zón. Logický je volný pohyb a doprava strážců a personálu po celé ploše národního parku, ale nemůže být ani zpochybňován přiměřeně regulovaný pohyb turistů na vybraných stezkách. Na základě patřičného povolení se v NPŠ realizují rozsáhlé terénní výzkumy, které ve speciálních případech volně překračují hranice mezi zónami. Lze tedy očekávat, že nedefinovatelná, ideologicky motivovaná a do krajnosti prosazovaná "bezzásahovost" nenajde v chystaném zákoně o NPŠ místo.

(4) Klíčovým druhem pro chráněnou Šumavu je smrk ztepilý, který v hřebenových polohách a na podmáčených půdách tvořil dominantu původních smrčín. Po rozsáhlé exploataci lesů v 19. století se stal nositelem lesnický nadějný, leč později rozporuplné monokultury, která pokryla převažující plochu NPŠ. Dlouhodobé, byť z hlediska moderní genetiky jen orientační, jsou studie potvrzující, že smrk si v tomto pohoří vytvořil původní genotypy, které je dosud nebyly zohledněny v managementu II. zón národního parku. Hřebenové smrčkové porosty v 8. výškovém stupni sice byly po vzniku NPŠ přednostně zahrnuty do první ochranné zóny, žel téměř jako první neodolaly žíru přemnoženého kůrovce, který se společně s teorií bezzásahovosti a samoregulace šířil z teplejší návětrné strany Šumavy. Ochrana původních populací smrku byla pod vlivem této strategie nutně nedostatečná a kůrovcová kalamita postihla i staleté porosty, v nichž byl původní genofond s velkou pravděpodobností přítomen nebo spolehlivě potvrzen. Tyto mimořádně cenné dílčí populace šumavského smrku ztepilého tedy odhadem již z 90% zanikly. Kůrovec zničil např. staleté smrčiny v oblasti Trojmezí, u pramene Teplé Vltavy nebo v oblasti Ždanidel. Škála jejich věkové, genetické a prostorové struktury nemůže být nahrazena mozaikovitým, relativně stejnověkým mlázím, které teprve po desítkách let může, ale nemusí dosáhnout dospělosti. Několik smrčkových porostů, zařazených na Šumavě mezi "genové základny lesních dřevin", muselo být nedávno pro pokročilé poškození vyřazeno z evropské evidence. Naléhavost nového zákona o NPŠ proto spočívá i v tom, že reálně, nikoliv v souladu s naivními představami jeho odpůrců, umožní záchranu posledních, věkem prověřených populací šumavského smrku.

(5) Po nezvratných ztrátách v I. zóně jsou žádoucí energická opatření v II. zónách NPŠ. Kůrovcem zasažené smrčiny na hřebenech Šumavy se mohou dle extrémních představ samovolně vyvíjet do vzrostlých a zelených lesů prostoupených travnatými světlinami po dlouhá desetiletí až staletí. Pro zachování celkové lesnatosti a znovunabytí potřebné biodiverzity je však nutné aktivovat management národního parku k přeměně kůrovcem dosud nesežraných smrčín v II. zónách na trvale udržitelné horské lesy. Tato aktivita má složitou metodologii a lze ji shrnout pod dohodnutý název "přírodě blízké lesnické hospodaření". Na pevných půdách je realizovatelná prostřednictvím dosadby jedlí, buků a klenů; na půdách v různém stupni podmáčených půjde o dosadby geneticky hodnotných smrků. To je lesnický složitý a provozně náročný proces, který byl experimentálně zkoušen na mnoha místech v Česku a je popsán v učebnicích lesníků. Přeměnu kulturních smrčín na smíšené, různověké a prostorově strukturované lesy umožňují aplikovat v podrostu jemné pěstební metody, které udržují co největší korunový zápoj. „Stromy se mohou kácet, ale les musí zůstat živý“. Ani přírodě blízké lesnické hospodaření se nemůže vyhnout použití sekery, pily a přiměřených těžebních či dopravních mechanismů. Nejen na Šumavě bude nutno zlepšit porozumění mezi ochranáři-botaniky, kteří chrání drobné byliny, a lesníky, kteří kácí vzrostlý strom, aby udělali životní prostor pro menší organizmy v podrostu a na povrchu půdy. Přírodě blízké lesnické hospodaření může využít obrovský fond zkušeností několika generací českých lesníků, když jim očekávaný zákon o NPŠ umožní co nejdříve se plně

angažovat v definitivně vymezených II. zónách. NPŠ je také biosférickou rezervací UNESCO a podle Sevillské strategie jeho programu *Člověk a biosféra* má být v něm aplikován management trvale udržitelného rozvoje s vyváženou podporou ekologického, ekonomického a sociokulturního pilíře. Pasivní ochranný management při kalamitním přemnožení expanzivního fytofága by neměl způsobit poškození důležitých ekosystémových funkcí lesa na dlouhou dobu a ve velkém krajinném rozměru. Sevillská strategie odpovídá původním záměrům zakladatelů parku a tomu by měl odpovídat i nově navrhovaný zákon o NPŠ.

(6) Proud vědeckých informací využitelných v ochraně přírody a krajiny NPŠ se vyvíjí s pokrokem vědeckých metod a je prověřován opakovanými experimenty, praktickými aplikacemi a konkrétními zkušenostmi. V krajinných rozměrech Šumavy a při komplexitě jejích klíčových ekosystémů (převážně lesních) se syntéza a prověřování znalostí vyvíjejí pochopitelně pomalu. Během dvacetileté existence NPŠ však již došlo k diferenciaci protikladných entomologických, lesnicko-ochranných, geoekologických a ekonomických názorů, které odlišně hodnotí vývoj šumavské krajiny a návazných sociokulturních jevů. Lesnický orientovaná strana je přiměřeně konzervativní a své názory opakovaně shrnuje v různých vystoupeních. Její konzistentní názory na Šumavu lze například vyčíst z přehledné publikace *Ochrana přírody a péče o les v Národním parku Šumava* (B. Vinš a kol., Národní lesnický komitét, Praha 1999) a nedávného sborníku *Šumava 2011 – bod zlomu* (ed. P. Zahradník a J. Mánek, Matice lesnická aj., Písek 2011). Na druhé straně část komunity biologicky specializovaných vědců obhajuje „bezzásahovost“ v kůrovcem postižených porostech a predikuje zdařilou samoobnovu lesů v časově dlouhé budoucnosti. Její názory jsou shrnuty mj. ve vědecko-popularizační knize *Co vyprávějí šumavské smrčiny* (H. Šantrůčková, J. Vrba a kol., Správa NP a CHKO Šumava, Vimperk 2010), která vyznívá značně optimisticky. V národním parku uprostřed Evropy nelze ponechat přírodu národního parku zcela bez lidského zasahování při velkém požáru, plošně rozsáhlé vichřice, přemnožení škůdců, nákaze zvěře nebo invazi cizorodých organismů. Obhajoba samoregulačních procesů je jistě lákavá, možná též z pohledu specifických vědních disciplín, ovšem celostně selhává. Nesporná fakta o ohrožení šumavských lesů v posledních dvou desetiletích již našla místo ve vědecky laděných časopisech a dostala se také do univerzitních učebnic anebo kompendií, jako je například internetové dílo *Péče o lesy v chráněných územích* (S. Vacek, P. Moucha a kol., Česká zemědělská univerzita a MŽP, Praha 2011). Zájem o Šumavu projevují rovněž zahraniční odborníci, kteří na satelitních snímcích (*Google Maps*, 2011) s údivem pozorují nárůst rozsáhlého bezlesí uprostřed dříve souvisle zalesněného pohoří. V úvahu nutno brát také množství exaktních vědeckých prací, které vysvětlují úlohu vzrostlého lesa v trvale osídlených pohořích Země. V měřítku lidských generací je obnova druhové, věkové a prostorové diverzity poškozených lesů vždy problematická. Považujeme proto za důležité, aby se kritický názor na potenciální vývoj šumavských lesů projevil i v chystaném zákoně o NPŠ, například v paragrafech týkajících se plošného rozsahu a časového rozvrhu chráněných zón.

(7) Přes vážné poškození lesnatosti současná Šumava zůstává bohatá na vzácné přírodní objekty a má i četné kulturní památky hmotné a duchovní povahy. Na české, bavorské i rakouské straně se zachovalo mnoho vzácných přírodnin, nemalé zbytky složitých ekosystémů a členitá krajina, jejíž hodnota je potvrzena mezinárodními kritérii a žebříčky. Kvalitativní jedinečnost, kvantitativní dominance a různý stupeň ohroženosti jsou vlastnosti, na které bere zřetel věda i veřejnost. Vysoké hodnocení šumavských přírodnin vychází převážně ze srovnání vývojově příbuzných nebo podobných jevů v rámci Česka, střední Evropy a celého kontinentu. Celkově jsou vlastnosti Šumavy dobře čitelné při srovnání se sousedními Alpami a hercynskými hornatinami střední Evropy. Denudací zarovnané pohoří totiž tvoří kontrast ke členitým velehorám a umožňuje poznat průběh orogenních a biogenních

procesů. Na Šumavě lze vidět průnik čtvrtohorního zalednění do staré, složité morfostruktury a sledovat vývoj georeliéfu a postglaciální biotickou sukcesí. Navzdory smrkovým monokulturám a velkoplošným zásahům vichřic a kůrovců lze na Šumavě dosud rekonstruovat paletu potenciálních lesních ekosystémů, které se vyvíjejí pod horní hranicí stromového růstu a v údolích. V nevídaném rozsahu jsou tu zachována vrchoviště a slatiniště, velká rozmanitost půd, roztroušené kary a karoidy i limnologicky různorodá jezera. V mnoha aspektech lze Šumavu srovnávat i s vědecky vysoce ceněnými a populárními Krkonošemi, které jsou od roku 1963 prvním českým národním parkem. I když KRNAP nebyl od začátku ošetřen nejvyšší zákonnou normou, jeho realistická ochrana a rozvoj je garantován zřetelným společenským konsenzem a bilaterální česko-polskou biosférickou rezervací. Jinak je tomu na Šumavě.

Z výše uvedených důvodů jsme, pane ministře, formulovali tento otevřený dopis. Jsme toho názoru, že dnes již dvacetiletý národní park si zaslouží, aby byl bez dalšího zdržování zajištěn plnohodnotným zákonem a tak získal pevnou oporu na mezioborové, mezirezortní a mezinárodní scéně.

V Praze, 10. ledna 2012

.....

Podepsáni:

Prof. Ing. Jan Čermák, CSc., lesnická ekologie, Mendelova Univerzita v Brně

Prof. Ing. Jan Jeník, CSc., Dr h.c., geobotanika a ekologie, Universita Karlova v Praze

Prof. RNDr. Zdeněk Opatrný, CSc, biologie rostlin, Univerzita Karlova v Praze

Stvrzují:

Prof. Ing. Miloš Barták, CSc., rostlinná fyziologie, Masarykova univerzita Brno

Doc. Ing. Jaroslav Doležel, DrSc, cytogenetika, Ústav experimentální botaniky AV ČR a Univerzita Palackého, Olomouc

Ing. Vladimír Krečmer, CSc., bioklimatologie, dřívě Výzkumný. ústav lesního hospodářství a myslivosti, Strnady

Prof. Ing. Radomír Mrkva, CSc., ochrana lesa, Mendelova univerzita v Brně

Doc. RNDr. Jan Pokorný, CSc., rostlinná ekofyziologie, ENKI, o.p.s, Třeboň

Prof. Ing. Vilém Podrázský, CSc., půdoznalství a pěstění lesa, Česká zemědělská univerzita v Praze

Doc. Ing. MSc. Milan Lstibůrek, genetika, Česká zemědělská univerzita v Praze

Prof. Ing. Radomír Ulrich, CSc., lesnická technika, Mendelova univerzita v Brně

Prof. RNDr. Vacek, DrSc, ekologie a pěstění lesa, Česká zemědělská univerzita v Praze

Doc. Ing. Petr Zahradník, CSc., lesnická entomologie, Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, Strnady